

Asia: VN/28937/2021

Arviomuistio pienriitamenettelystä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Lausunto pienriitamenettelyä koskevasta arviomuistiosta

Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunta

Tulisiko pienriitamenettelyä säätää?

Pidämme selvänä, että Suomessa taloudellinen prosessikynnys on eurooppalaisittain korkea. Tämä haittaa oikeuksiin pääsyä etenkin silloin, kun kyseessä on pieni- tai keskituloinen yksityishenkilö ja riidan intressi on muutamia tuhansia tai joitakin satoja euroja. Prosessikynnys vähentää halukkuutta paitsi kanteen nostamiseen, myös kanteen tai vaatimuksen vastustamiseen; esimerkiksi ns. piilevässä kuluttajariidassa kuluttaja jättää vastustamatta elinkeinonharjoittajan velkomuskannetta siksi, ettei uskalla kuluriskin vuoksi riitauttaa kannetta vedoten mahdolliseen virheeseen. Prosessikynnys vaikuttaa olennaisesti myös pienyrityksiin, koska välimiesmenettely on niille kovin kallis riidanratkaisukeino.

Pienen intressin dispositiivisissa riidoissa on perusteltua painottaa prosessitavoitteita toisin kuin suuremmissa. Siinä missä suuremmissa riidoissa tulee korostaa etenkin tuomio-oikeellisuutta ja menettelyn reiluutta, pienissä tulee korostaa halpuutta ja nopeutta. Painotusero johtuu siitä, että ilman kyllin edullista pienriitojen käsittelyä siviiliprosessi jää harvojen etuoikeudeksi eikä kykene täyttämään tehtäviään – kuten antamaan yksilöllistä oikeussuojaa ja toteuttamaan aineellista oikeutta yhteiskunnassa (ks. Klaus Viitanen, Lautakuntamenettely kuluttajariitojen ratkaisemisessa, SLY 2003, s. 124–126; Christina Jensen, Småkravsprosessen, Gyldendal 2021, s. 34–40).

Suomesta puuttuu riitaisten siviiliasioiden erityinen menettelylaji, joka olisi suunniteltu normaalia menettelyä yksinkertaisemmaksi ja siten edullisemmaksi. Toki normaalimenettelyn joustavia säännöksiä tulee tulkita tavalla, joka torjuu ajanhukkaa ja tarpeettomia kustannuksia. Tämä on kuitenkin riittämätön keino muun muassa siksi, että potentiaalinen asianosainen ei kykene ennakoimaan, kuinka tehokas prosessinjohtaja hänen juttunsa tuomariksi tulee. Pyrkimys hyvään prosessinjohtoon ei myöskään poista henkilön vaikeutta ennakoida, kuinka suuri oikeudenkäyntikuluvastuu häviöstä seuraa. Runsas ja joustava sääntely lienee itse asiassa yksi syy siihen, että maallikko ei kykene tyydyttävästi ajamaan riitaista siviiliasiaa ilman asiamiestä tai avustajaa – jonka käyttö aiheuttaa valtaosan hänen omista oikeudenkäyntikuluistaan (ks. Jensen 2021, s. 57–58).

Oikeudenkäymiskaari sisältää normaalimenettelyn erityisiä tehostamiskeinoja: OK 5:27 a § mahdollistaa riitaisenkin asian ratkaisemisen kirjallisessa valmistelussa, todistajan kuuleminen voidaan korvata kirjallisella kertomuksella (OK 17:24.1-1 k), ja asianosaiset voivat sopia muutoksenhakukiellosta OK 25:2:n nojalla. Nämä keinot kuitenkin edellyttävät asianosaisten yksimielisyyttä ja ovat jääneet harvinaisiksi. Ne eivät myöskään tee oikeudenkäyntikuluriskiä ennakoitavammaksi eivätkä juuri vähennä avustajan tarvetta.

Norjassa ja Tanskassa on 2000-luvulla säädetty pienriitamenettelystä, joka muodostaa selkeästi erillisen menettelylajin eli ”prosessiraiteen”. Muun muassa prosessinjohtosta, todistelusta ja oikeudenkäyntikuluista on säädetty toisin kuin normaalimenettelyssä. Nähdäksemme prosessikynnyksen madaltaminen pienissä riita-asioissa edellyttää selkeää ja ennakoitavaa erityissääntelyä pienriitamenettelystä.

Millainen pienriitamenettelyn tulisi olla?

Yleistä avustajan käytöstä

Arviomuistion luvussa 4 on varsin kiitettävästi tunnistettu pienriitamenettelyn olennaisia sääntelykysymyksiä. Toteamme ensinnäkin, että uudistuksen suunnittelussa tarvitaan oikeuspoliittinen linjaus siitä, onko yksityishenkilön tarkoitus toimia pienriitamenettelyssä pääsääntöisesti avustajan tukemana vai ilman avustajaa. (Käytämme tässä termiä avustaja sekä avustajasta että asiamiehestä.) Tämä valinta näet ohjaa suhtautumista erityisempiin kysymyksiin, kuten tuomarin rooliin, preklusiosääntelyyn ja soveltamisalan rajaukseen ja oikeudenkäyntikulujen korvaamiseen.

Arviomuistiossa avustajan käyttötarpeeseen ei oteta suoranaisesti kantaa, joskin sivulla 82 todetaan, että pienriitamenettelyssä ”asianosaiset ajaisivat todennäköisesti usein itse omaa asiaansa”. Tässä yhteydessä on huomattava, että asianosaisina toimii niin yksityishenkilöitä, pieniä yrityksiä (ja muita yhteisöjä) kuin suuriakin yrityksiä. Viimemainitut voivat prosessata tehokkaasti ilman avustajaakin. Avustajan puuttuminen vaikuttaa voimakkaimmin yksityishenkilöihin olettaen, ettei heillä ole juristikoulutusta. Toteamme, että ainakin yksityishenkilön ja suuren yrityksen riita-asiassa

prosessuaalinen yhdenvertaisuus (equality of arms) edellyttää joko avustajien käyttämistä tai tuomarin erityisen aktiivista prosessinjohtoa. Näistä vaihtoehdoista avustajien käyttäminen toteuttaisi prosessuaalista yhdenvertaisuutta ja oikeuden saatavuutta paremmin, sillä esteellisyysnormiston vuoksi tuomari ei milloinkaan voi ryhtyä avustajaan rinnastuvaksi neuvonantajaksi. Avustajan ylimitoitettua prosessitaktiikkaa voidaan ehkäistä ainakin kulukorvauksen taulukoinnilla ja todistelun rajoittamisen sääntelyllä, joita käsitellään alempana.

Niinpä pidämme perusteltuna lähteä sääntelyn suunnittelussa siitä, että a) pienriitamenettelyssäkin yksityishenkilöt pääsääntöisesti tarvitsevat avustajaa, b) ilman avustajaa toimimisen tulee kuitenkin olla realistinen vaihtoehto, joka huomioidaan tarvittaessa myös lainsäädännössä. Myös esimerkiksi Norjan pienriitamenettelyssä ilman avustajaa toimiminen vaikuttaa olevan varsin poikkeuksellista, mutta sen tulee olla mahdollista (ks. Jensen 2021 s. 103, 161–165). Toki kyseessä on oikeuspoliittinen valinta.

Eräs harkitsemisen arvoinen mahdollisuus olisi lieventää avustajan kelpoisuusvaatimuksia esimerkiksi siten, että kaikki OTM-tutkinnon suorittaneet voisivat toimia avustajina pienriitamenettelyssä.

Menettelyn soveltamisala

Kuten arviomuistiossa on esitelty, olisi eurooppalaisittain johdonmukaista säätää pienriidan euromääräinen yläraja jonnekin 4 000 ja 13 000 euron välille. Muista Pohjoismaista Norjassa yläraja on erikoisen korkea ja Ruotsissa omalaatuisen matala. Mitä arvokkaampia riitoja menettelyssä käsitellään, sitä suurempi syy asianosaisella on käyttää avustajaa.

Euromääräisen intressin ei tarvitse olla ainoa kriteeri, joka ratkaisee dispositiivisen riita-asian kuuluvan joko pienriitamenettelyyn tai normaalimenettelyyn. Tarpeellinen poikkeussääntö olisi, että tuomioistuimien voi määrätä intressiltään pienenkin riidan käsittelystä normaalimenettelyssä, jos se on esimerkiksi erityisen monimutkainen. Edelleen voidaan harkita poikkeussääntöä, jonka mukaan tuomioistuimien voi määrätä asian käsittelystä pienriitamenettelyssä, jos asianosaiset sitä pyytävät, vaikka intressi ylittäisi ylärajan. Sen sijaan suhtaudumme kriittisesti muistion toiseen ja kolmanteen vaihtoehtoon (s. 75–76), sillä ne haittaisivat pienriitamenettelyn päätarkoitusta eli prosessikynnyksen ennakoitavaa madaltumista.

Pienriidan valmistelusta

Pienriitamenettelyssä voi olla tarkoituksenmukaista tarjota kaavamaisia lomakkeita haastehakemuksen ja vastauksen laatimiseen. Niistä olisi apua etenkin avustajattomille asianosaisille. Myös sähköinen asiointiportaali on varteenotettava ajatus; tältä osin jatkovalmistelussa tulee kiinnittää huomiota mm. ikääntyneiden henkilöiden erityistarpeisiin.

Valmistelussa tuomarin tulee huolehtia siitä, että riidan kohde täsmentyy ja että oikeudenkäyntiaineisto ei muodostu laajemmaksi kuin on välttämätöntä. Hänen tulee edistää sovintoa aktiivisesti. Pienriitamenettelyssä liiallinen pyrkimys keventää valmistelua voi kostautua myöhemmin, mitä tulee pääkäsittelyjen keston ja sovintojen määrään. Näin ollen, vaikka pienriidan valmistelu onkin syytä pitää pääsääntöisesti kirjallisena, myös suullinen valmisteluistunto lienee toisinaan hyödyllinen. Suullinen kontakti näet helpottanee sovintojen tekemistä ja riidan kohteen täsmentämistä esimerkiksi silloin, kun asianosainen toimii ilman avustajaa. Suullinen valmisteluistunto voitaisiin pitää etäyhteyksin esim. videoneuvotteluna. (Ks. Tanskasta RPL § 406(4) ja norjalaisessa kirjallisuudessa de lege ferenda Jensen 2021 s. 170–174, 192–195)

Arviomuistiossa ei ole käsitelty väitteiden tai todisteiden preklusiota. Valmistelun ja pääkäsittelyn välinen preklusio on nähdäksemme välttämätön tehoste myös pienriitamenettelyssä, joten aihetta on syytä tarkastella huolellisesti jatkovalmistelussa.

Pienriitamenettelyn tavoitteiden täyttämiseksi tuomioistuimella on oltava mahdollisuus rajoittaa todistelua muutoinkin kuin määräjän laiminlyönnin perusteella. Pienriitamenettelyssä tällaiset prosessiekonomiset todistelunrajoitukset voisivat olla purevampia kuin normaalisti OK 17:8:n nojalla, toki oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin rajoissa (ks. muistion s. 80 mainittu EIT-käytäntö). Tältäkin osin erityissääntely vaikuttaa tarpeelliselta.

Pääkäsittelystä ja tuomiosta

Muistiossa on kuvattu onnistuneesti, kuinka suullinen käsittely tukee prosessuaalisten ihmisoikeuksien toteutumista. Nähdäksemme pienriitamenettelyssä suullista pääkäsittelyä tulee pitää pääsääntönä, josta poikkeaminen edellyttäisi ainakin asianosaisten nimenomaista yhteistä tahtoa. Pääkäsittelyn pitäminen videoneuvotteluna on lupaava mahdollisuus. Mallia voidaan ottaa Norjan ja Tanskan sääntelystä (mm. TVL § 10-3).

Muistiossa on suhtauduttu perustelujen keventämiseen varsin nuivasti. Olemme samaa mieltä siitä, että suullinen perusteleminen ei täyttäisi riittävästi perustelujen tarkoitusperiä, ainakaan ns. kontrollifunktiota (funktioista ks. Jyrki Virolainen – Petri Martikainen, Tuomion perusteleminen, Talentum 2010, s. 39 ss). Sen sijaan vaikuttaa hyväksyttävältä ja tarkoituksenmukaiselta, että pienriitamenettelyssä tuomio perustellaan lähtökohtaisesti tiiviimmin kuin normaalimenettelyssä. Norjassa asiasta onkin erityissäännös, jonka mukaan jutun tausta tulee selvittää lyhyesti ja lopputuloksen perusteluissa tulee keskittyä ratkaiseviin syihin (TVL § 10-4); juridisia tulkintavaihtoehtoja ei pidä esitellä laveasti eikä todistelutilannetta selostaa seikkaperäisesti (Jensen 2021, s. 106–107). Perustelujen keventämisen valmistelussa voidaan käyttää inspiraationa OK 24:8.1:ia ja sen esitöitä. Kyseinen riita-asioissa harvoin sovellettava säännös sallii perustelujen ilmoittamisen ”ainoastaan pääpiirteittäin”, tosin nykyisin vain molempien asianosaisten suostuessa.

Oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta

OK 21 luvun normaalien kulusääntöjen soveltaminen merkitsisi, että oikeudenkäyntikuluriski pysyisi ennakoimattomana, mikä uhkasi vesittää pienriitamenettelyn tavoitteita.

Tarkoituksenmukaisempaa olisi määrittää pienriitamenettelyn maksimaalinen kuluvastuu intressin suuruuden mukaan (taulukkokorvauksista yleisemmin ks. Jaakko Markus, Oikeuksiin pääsy massavahinkotilanteissa, SLY 2022, s. 80–81 lähteineen). Tällaisen sääntelyn tarkempi toteutus on oikeuspoliittinen kysymys, joka riippuu muun muassa siitä, halutaanko asianosaisten käyttävän avustajia (ja jos, monenko tunnin edestä).

Mitä tulee erityiskysymyksiin, on syytä harkita sääntelyä siitä, kuinka sovintotarjous vaikuttaa kuluvastuuseen (oikeuskäytännöstä ks. esim. KKO 2022:56). Tällainen sääntely olisi toki tarpeellista yhtä lailla pienissä kuin suurissakin riidoissa.

Muutoksenhausta

Pienriidoissa on tavallistakin tärkeämpää estää prosessin pitkittyminen ja pitää oikeudenkäynnin painopiste käräjäoikeudessa. Mutta, kuten muistiossa on todettu, varsinaisen muutoksenhaun tai näyttömuutoksenhaun kieltäminen pienriidoissa olisi ongelmallista niin yksilön perusoikeuksien kuin oikeuskehityksen kannalta. Sitä vastoin on varteenotettava vaihtoehto kiristää jatkokäsittelyluvan edellytyksiä pienriidoissa.

Sääntelytekniikasta

Jos pienriitamenettelystä säädetään, on syytä pohtia sääntelyn suhdetta normaalimenettelyä koskeviin oikeudenkäymiskaaren säännöksiin. Olisi epätarkoituksenmukaista pyrkiä pienriitamenettelyn kaikenkattavaan erityissääntelyyn. Sen sijaan pienriitamenettelyä koskevassa luvussa voitaisiin suoraan viitata tiettyihin säännöksiin ja/tai säätää, että pienriidan käsittelystä on muutoin soveltuvien osien voimassa, mitä laajan riita-asian käsittelystä säädetään. Viimemainittua sääntelytekniikkaa käytetään hakemusasioiden (OK 8:13) ja lähestymiskieltoasioiden yhteydessä (LähKL 6 §, viitaten rikosasioiden käsittelyyn). Muotoilu ”soveltuvien osien” mahdollistaa pienriitamenettelyn tavoitteiden ja erityispiirteiden huomioimisen.

24.3.2022 Rovaniemellä

Mikko Vuorenpää

Jaakko Markus

Markus Jaakko
Lapin yliopisto - Oikeustieteiden tiedekunta